
"'Cena wolności'. Historia Europy Środkowo-Wschodniej od średniowiecza do współczesności, Piotr S. Wandycz, Kraków 2003 : [recenzja]

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K, Politologia 12, 175-177

2005

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

przemian dokonanych w Rzeczypospolitej szlacheckiej, wywoływało dyskusje polityczne, w których często używano argumentów religijnych, budując poprzez wiarę podstawy tożsamości narodowej. W książce odnajdziemy cytaty z pism polemicznych, w tym - często kościelnych - w tej sprawie. M. Kosman podkreśla negatywny wydźwięk propagandy w prasie litewsko- i rosyjskojęzycznej w okresie bezpośrednio poprzedzającym wybuch I wojny światowej. Odnowienie państwowości niegdyśszych partnerów unijnych, przyniosło nie tylko spór o przynależność Wilna, ale zaostrzyło wzajemne urazy na tle narodowościowym. Powracające zarzuty o polską megalomanię znajdowały potwierdzenie w strategii RP wobec mniejszości na dawnych Kresach Wschodnich. W znamienne zatytułowanym rozdziale *Między historią a polityką* autor referuje podstawowe ustalenia polskich badaczy dziejów z przełomu wieków (m.in. ks. Jana Fijałka, Władysława Abrahama, Aleksandra Bruecknera) ogłaszane w odpowiedzi na litewskie memoriały, dezawuuujące potęgę Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

Wyraźną osią problemową studiów są konflikty pomiędzy katolikami i protestantami oraz wyznaniowa mapa Litwy w dobie reformacji. Wokół niej koncentrują się wnikliwe komentarze do obrzędowości i kazań pogrzebowych w dawnym Wilnie, zaskakujące przełożeniem kreacji literackich na realia politycznego współistnienia narodów. Te warte są lektury, gdyż ujawniają inspirujące tropy kulturoznawcze. W tomie nie zabrakło akcentów Mickiewiczowskich, spór o wieszczą należy wszak do najbardziej typowych, a zarazem trywializowanych dyskusji zwolenników i przeciwników wspólnego odczytywania historycznego dziedzictwa.

Reasumując, powiedzieć należy, iż Marcelei Kosman przedstawił wybrane elementy przeszłego związku Polski i Litwy, uwzględniając historiografię obu stron oraz ich znaczenie dla kształtu współczesnych stosunków międzynarodowych. Publikacja ułatwia zrozumienie dzisiejszych problemów, w panoramie od Unii w Krewie i Lublinie do Unii Europejskiej. Z pewnością wpisuje się w nurt najnowszych dyskusji politycznych, stanowiąc ważny głos historyka równoważącego emocjonalność niektórych wystąpień parlamentarnych. Jak słusznie uwypukla słowo wstępne Gerarda Labudy: „Ocalić należy z doświadczeń historii od zapomnienia wszystko to, co służy zrozumieniu współczesności i przekazywaniu do zbiorowej pamięci w kształtowaniu przeszłości”. Ten postulat spełnia książka *Polska-Litwa z odległej i bliższej przeszłości*. Jej odbiorcami z pewnością będą: politolodzy, historycy, religioznawcy, obserwatorzy polsko-litewskiego sąsiedztwa po 1989 r., a także miłośnicy literatury.

Iwona Hofman

Piotr S. Wandycz, „Cena wolności”. *Historia Europy Środkowowschodniej od średniowiecza do współczesności*, Wyd. „Znak”, Kraków 2003, s. 497.

Nakładem wydawnictwa „Znak” ukazał się właśnie przekład znanej książki emigracyjnego badacza Piotra S. Wandycza *Cena wolności*. Pierwotnie tom przedstawiający „historię Europy Środkowowschodniej od średniowiecza do współczesności” zaadresowany był do czytelnika anglojęzycznego, a zatem uwzględniał specyfikę „zachodniej” interpretacji dziejów. Uzupełnioną, polską wersję autor poświęcił pamięci Oskara Haleckiego oraz Hugh’a Santony-Watsona, co znajduje pełne uzasadnienie w licznych odwołaniach do ich dorobku naukowego.

Profesor Piotr Wandycz (ur. 1923 r.) był ponad trzydzieści lat wykładowcą amerykańskiego uniwersytetu w Yale. Bibliografia jego prac zawiera ponad czterysta pozycji. Dwukrotnie otrzymał nagrodę Amerykańskiego Towarzystwa Historycznego za najlepszą książkę o tematyce stosunków międzynarodowych. Prezesuje Polskiemu Instytutowi Naukowemu w Ameryce; jest doktorem honoris causa Uniwersytetów: Wrocławskiego, Jagiellońskiego i Sorbony.

Cenę wolności rekomendują m.in. następujące słowa od redakcji: „Polska, Czechy, Słowacja oraz Węgry stanowiły w ciągu wieków ognisko konfliktów, ale i źródło nowych idei, prądów umysłowych i politycznych eksperymentów o ogólnoswiatowym znaczeniu”, łączyła je także swoista wspólnota losu; splot różnych okoliczności sprawił, że „nie przypadkiem [...] jako pierwsze spośród krajów dawnego bloku wschodniego zostały one członkami NATO i wkrótce dołączą do poszerzonej Unii Europejskiej”. Książka zatem posiada istotny walor aktualizacji zagadnień historii politycznej, wokół których autor zarysowuje syntezę problematyki narodowościowej, społeczno-kulturowej, gospodarczej itd. Kompozycja tomu opiera się na ośmiu, proporcjonalnie zbudowanych rozdziałach: od *Dziedzictwa średniowiecza* (rozdz. I), przez *Kryzys siedemnastego wieku*, *Erę liberalizmu i nowoczesności* (rozdz. III i V), po *Trudną niepodległość oraz Trudną drogę ku wolności* (rozdz. VII i VIII). Ich cennym uzupełnieniem są tablice chronologiczne (sporządzone równoległe dla Czech, Węgier, Polski i świata w panoramie lat 800-2002), obszernie wskazówki bibliograficzne, mapy oraz indeks osób.

Precyzując łączne traktowanie Polski, Czech, Słowacji i Węgier autor wysuwa argumenty historyczne, socjologiczne i polityczne. Uzasadnia w tym kontekście termin „Europa Środkowo-wschodnia” w rozumieniu zaproponowanym przez O. Haleckiego, tj. wschodnia część środkowej Europy. Dostrzega elementy buntu przeciwko zniewoleniu narodowemu w rozpowszechnianym np. przez Czesława Miłosza, Milana Kunderę i György Konrda pojęciu „Europa Środkowa” zamiast pejoratywnie nacechowanej „Europy Wschodniej”. Te subtelne refleksje uwarunkowują czytelnika na zasadniczy problem zaznaczony w tytule książki. Sprawiają także, że Piotr Wandycz wiele uwagi poświęca kwestiom kształtowania się narodu, świadomości narodowej, nacjonalizmowi, społeczeństwu obywatelskiemu. Rozważania na ten temat stanowią główny szkielet omówienia polityki dynastycznej Habsburgów i Jagiellonów, a współcześnie - walki o granice odrodzonej Rzeczypospolitej z wyraźnym uwypukleniem związków polsko-litewsko-ukraińskich.

Dzięki zastosowanej przez P. Wandycza metodzie synchronizacji obrazów historycznych, czytelnik podążając za ich logiką, trafnie wnioskuje o podobieństwie rozwoju obszaru Europy Środkowo-wschodniej aż do pierwszej połowy XVII w., kiedy to takie wydarzenia, jak: bitwa pod Białą Górą (1620 r.), czy powstanie Chmielnickiego (1648 r.) wyznaczyły kres dotychczasowej koncepcji narodu politycznego Czech i Rzeczypospolitej szlacheckiej.

Sz szczególnie ważne rozdziały książki dotyczą kwestii narodowej w powstaniach przeciwko zaborcom, rosyjskiej polityce w Królestwie Kongresowym (zmierzającej do trwałego zantagonizowania Polaków, Litwinów i Ukraińców), konsekwencjom pokoju w Brześciu Litewskim (1918 r.), strategii wschodniej Józefa Piłsudskiego, położeniu mniejszości narodowych w okresie dwudziestolecia międzywojennego, drażliwemu problemowi wielokulturowości Wilna, planom federacji polsko-czechosłowackiej. W dużym, ale czytelnym skrócie P. Wandycz kondensuje wypadki ostatniego stulecia wypunktowując niepodległościowo-ekonomiczne wystąpienia antykomunistyczne, począwszy od rewolucji węgierskiej w 1956 r. W tej swoistej hierarchii najwyższej wartościuje powstanie „Solidarności”.

W oglądzie procesów zachodzących w latach 1945-2002 poszerza horyzont dociekań, włączając w zakres swoich zainteresowań badawczych także - co nieuniknione - miejsce Niemiec w powojennej Europie i relacjach między Wschodem a Zachodem. Przenikliwie analizuje rzeczywistość postkomunistyczną, akcentując następujące jej cechy w całym obszarze: potrzebę uchwalenia nowych konstytucji, lustracyjne odcieście się od niedawnej przeszłości, zarzucenie tradycji partii wywodzących się sprzed 1939 r., odnowienie konfliktów nacjonalistycznych, postępujące rozczarowanie demokracją życia i rygorami gospodarki wolnorynkowej.

Na tym tle autor zajmująco przedstawia własne poglądy na temat nadziei związanych z „powrotem do Europy”, której oferta odbiega od wyobrażeń „późno przychodzących” (co nie znaczy, że P. Wandycz przestrzega przed integracją, raczej obiektywnie „studzi” emocje partnerów). Cytując amerykańskich politologów, wskazuje na podłoże nieufności Zachodu wobec kandydatów-państw Europy Środkowo-wschodniej, w tym głośno artykułowane obawy przed zderzeniem

tendencji ogólnoswiatowej globalizacji z aspiracjami narodów europejskich. Pomimo ich widocznej słabości politycznej (dawniej i dziś, były i są obiektem ekspansywnej polityki wielkich mocarstw), historyk kończy swoją prognozę optymistycznie. Wydobywa imponujące zmiany zewnętrzne oraz wewnętrzne w funkcjonowaniu Polski, Czech, Słowacji, Węgier po 1989 r., uzmysławia ich istotny „wkład duchowy” na przestrzeni dziejów. Nawiązując do idei książki, formułuje postulat przekraczania egoizmów narodowych w imię współpracy regionalnej, która w sprzyjających okolicznościach może stanowić solidną bazę umacniania wszechstronnych, wielowiekowych więzi.

Książka Piotra Wandycza powinna znaleźć się na półce każdego badacza dziejów najnowszych, politologa i socjologa. Poza wymienionymi zaletami charakteryzuje ją nowe, mniej znane polskiemu czytelnikowi ujęcie problemu, wolne od ksenofobii oraz kompleksów skrzywdzonych narodów.

Iwona Hofman

Renata Dybalska, Danuta Kępa-Figura, Paweł Nowak, *Przemoc w języku mediów? Analiza semantyczna i pragmatyczna audycji radiowych*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2004, s. 234.

Publikacja jest wynikiem realizacji grantu KBN w latach 2000-2003. Przedmiotem badań uczyniono w nim audycje radiowe, które systematycznie nagrywano, transkrybowano i analizowano z perspektywy semantycznej i pragmatycznej. Bardzo dużo uwagi poświęcono mechanizmom manipulacji oraz agresji językowej.

Jak piszą autorzy, przemoc w radiu nie może dotyczyć jedynie wulgaryzacji, pauperyzacji języka, a także łamania zasad poprawności w wypowiedziach dziennikarzy. Znacznie ciekawsze i istotniejsze jest oddziaływanie nadawcy na opinie, gusta i system wartości słuchaczy, które przybiera często formę przymusu komunikacyjnego, opierając się na bezalternatywnym odbiorze ukrytym za wieloma mechanizmami językowymi. Z setek godzin nagrań wybrano najciekawsze wypowiedzi dziennikarzy i innych uczestników audycji radiowych.

Książka składa się z czterech artykułów, wzbogaconych aneksami. W pierwszym z nich - autorstwa Pawła Nowaka - pod tytułem *Świadomość komunikacji w audycjach radiowych*, określono na ile na przebieg procesu porozumiewania wpływa autorefleksja nadawcza i odbiorcza. Autor zastanawia się przy tym, czy analizowane zabiegi komunikacyjne są aktem przemocy w mediach. Okazuje się, że *zależy* to przede wszystkim od świadomości komunikacyjnej odbiorców. Jeżeli słuchacz oczekuje od dziennikarza konkretnego scenariusza komunikacyjnego, realizowanego przez nadawcę, to oznacza brak manipulacji. Autor podaje charakterystyczny przykład tego typu układu, odnoszącego się do „Radia Maryja”. Wraz z artykułem P. Nowak zamieszcza obszerny aneks oraz pytania utrwalające dla studentów.

Z kolei Danuta Kępa-Figura w artykule *Gry językowe w komunikacji radiowej* charakteryzuje specyfikę tej komunikacji, a także, na konkretnych przykładach, analizuje poszczególne typy gier językowych. Wśród nich wyróżnia gry oparte na modyfikacji struktury formalno-semantycznej (przeprowadzane na płaszczyźnie dźwiękowej, słowotwórczej, składniowej, znaczeniowej). Autorka dużo miejsca poświęca felietonom Tomasza Olbratowskiego z radia RMF FM. Kolejne gry oparte są na przekroczeniu podstawowych zasad konwersacyjnych oraz konwencji pragmatycznej. Podsumowując swój tekst Danuta Kępa-Figura stwierdza, że w pewnym sensie zasadą gier językowych jest brak zasad. „Przebiegając w oparciu o reguły gramatyczne, semantyczne i pragmatyczne, respektują je lub łamią. Dla ich zaistnienia konieczne jest założenie wspólnoty wiedzy (językowej i pozajęzykowej) nadawcy i odbiorcy. Nadawca nie po to ukrywa swoje intencje, by odbiorca ich nie zauważył, ale żeby ich szukał. Zostawia więc ślady, które - ma nadzieję - odnajdzie adresat.